

13. ročník evropské soutěže o nejlepší esej pro studenty 2024

vyhlášené

Dr. Albert-Peter Rethmann, spolkový předseda Ackermann-Gemeinde,
a Doc. Dr. Matěj Spurný, předseda Společnosti Bernarda Bolzana.

Téma:
„Může být Západ ještě zachráněn?“

2. místo:

Patrick Kittler

25, Středoškolská příprava učitelů němčiny/angličtiny/filozofie, Julius-Maximilians
Universität, Würzburg

Může být Západ ještě zachráněn?: Kritika bezmocného rozumu

K čemu je božský systém, pokud je člověk svině?

Tento citát pochází z městského románu Ericha Kästnera *Fabián* z roku 1931. Konec Výmarské republiky byl na dohled, deflace záměrně vyvolaná úspornou politikou kancléře Heinricha Brüninga stahovala Německo do hospodářské propasti, komunisté a nacisté se bili na ulicích a šířila se všudypřítomná sklíčenost, což ještě jednou podtrhuje původní podtitul knihy *Der Gang vor die Hunde (Je to všechno na kočku)*, který byl nakladatelem cenzurován.

Kästner v tomto satirickém románu neviděl jinou možnost než vyslat poslední varování, jak zdůrazňuje v předmluvě ke knize. Tehdy přišlo pozdě, ale nyní se jeho mistrovské dílo možná objevuje v pravý čas, zejména s ohledem na vynikající filmovou adaptaci Dominika Grafa z roku 2021. Jeho výzva zůstává stejně aktuální jako univerzálně platná: vymaněte se konečně ze své sebelítostivé letargie bezmoci!

Představte si, že přišel pád a nikdo tam nebyl.

Nezahyneme proto, že někteří z našich současníků jsou hanební, ani proto, že někteří z těch a těch jsou totožní s některými z těch, kteří spravují zeměkouli. Zahyneme kvůli duševní pohodlnosti všech zúčastněných. Chceme, aby se to změnilo, ale sami se změnit nechceme. "A od čeho jsou tu ti druzí?" myslí si každý a houpe se ve svém houpacím křesle. - Malmy k Fabianovi

Pokud při čtení románu propadnete přesvědčení, že Kästner chce pouze načrtnout fatalistický kaleidoskop ztracených postav a potvrdit, že lidstvo je beznadějně ztraceno, mýlíte se, a silně. Koneckonců, kdo pronesl na začátku citát, že člověk je prase? Titulní hlavní postava Jakob Fabian.

Téměř nemajetný spisovatel s doktorátem z germanistiky, který se uprostřed rozkladu, jenž ho obklopuje, oddává letargickému cynismu a hédonismu a bezcílně se potácí Berlínem, aby otupil svou duševní i praktickou bezmoc. Publikovaný podtitul románu přesto zní: *Příběh moralisty*. Zjednodušeně řečeno to znamená, že Fabian si stejně jako ostatní postavy románu uvědomuje, co se kolem něj děje. Má také intelektuální schopnosti rozpoznat, kde leží příčiny, a má také morální kompas - který se projevuje drobnými humánními gesty vůči bližním v každodenním životě a občasným rezignovaným hodnocením společenské situace -, aby dokázal klasifikovat procesy, které se v jeho době odehrávají.

V tomto smyslu není Kästnerův román útěchou pro profesionální cyniky, ale - při vší empatii k tomuto projevu zoufalství - ostrou kritikou právě tohoto pohodlného smýšlení. Místo aby analyzoval, co je příčinou imanentních problémů naší doby, a učinil je průhlednými jako způsobené člověkem a v konečném důsledku změnitelné, uchyluje se k mýtickému nihilismu Oswalda Spenglera o kultuře odsouzené k zániku a k antropologickým niterným diagnózám lidského prasete.

Kdo si někdy prošel jeden nebo dva komentáře na YouTube, narazí na úplně stejné chování i v současnosti. Tato bezradnost je obzvláště častá ve videích s rozhovory s veřejně známými osobnostmi. Ať už se jedná o vzorového intelektuála, jako je Roger Willemsen, kontroverzního bývalého kancléře, jako je Helmut Schmidt, nebo manipulativního konspiračního teoretika, jako je historik Daniele Ganser: po krátké době najdete tucet komenářů s desítky liků typu: "Jeden z posledních hlasů rozumu! V této době potřebujeme více takových lidí!"

Pokud tedy chcete odpovědět na otázku, zda lze Západ ještě zachránit, pak je tento typ vnímání světa příkladný pro případná řešení. Tato domnělá neschopnost jednat se projevuje nejen mezi obyvatelstvem, ale naznačují ji i odpovědní političtí činitelé.

Pojďme něco zachránit!... Ale co vlastně?

Nic dobrého se nestane, dokud to neuděláte. - Erich Kästner

Z pohledu Západu může být otázka "Lze Západ ještě zachránit?" skutečně jen řečnická. Protože pokud byste na ni odpověděli záporně, už byste se smířili s jeho úpadkem, a to nemůže být a nikdy nebude dlouhodobě populární smýšlení. Navzdory všem historickým protipříkladům fanatismu hledajícího smrt se lidé na dlouhém konci dějin snaží o sebezáchovu, stabilitu a otevřenost, jak kdysi jasně ukázal kabaretiér Hagen Rether. Bez ohledu na to, jak postironické mohou být memy a tweety, stále chceme chmurná znamení doby učinit konzumovatelnými, a tak je zneškodnit: Tento cynismus, podobně jako Fabiánův, vypovídá o hluboce skryté touze po lepších poměrech a naději těch, kteří se neodvažují být idealisty ze strachu z velkého zklamání. Zmíněná láska k veřejným osobnostem, které se vydávají za spasitele, je jen jedním z příznaků.

Skeptické na této otázce je však to, že predikát "zachránit" vyvolává značně problematický patos ve dvou ohledech: na jedné straně zjevná neschopnost a s ní spojené odhodlané zatracení Západu, který není schopen rozumně řešit své politické otázky, takže nezadržitelně padá. Na straně druhé je to nemístná a reakční touha po

spáse a nevyhnutelně implikovaný akt hrdinství, který nevidí jiné možnosti než zázračné řešení všech protivenství, nebo ještě hůře, spenglerovské nihilistické hrdinství nesmyslného obětování.

Je to však zcela zkreslený pohled na svět. Někdy připomíná paniku středověku, kdy svět zasáhla zemětřesení, morové rány a kobyly, které byly vykládány jako biblické pohromy před posledním soudem. Proč jsme se však sekularizovali, když neuplatňujeme racionalitu, kterou jsme díky tomu získali?

Nejprve je třeba systém rozumně uspořádat, pak se lidé přizpůsobí. [...] Uvědomujete si to, že? Samozřejmě, že si to uvědomujete. Ale raději fantazírujete o nedosažitelném dokonalém cíli, místo abyste usilovali o nedokonalý cíl, který lze uskutečnit. - Labude Fabianovi

Otázka spíše zní: „Co se rozumí pod pojmem ‚Západ‘?“ a především: „Co na Západě má být zachráněno?“. Protože v pochopitelném strachu o vlastní bezpečnost by měla být jedna věc jasná: Romantický obraz liberálně-demokratického Západu, který prosazuje a hájí lidská práva, se týká pouze nás. Zeptáte-li se lidí v Alžírsku, Afghánistánu, Číně, Iráku, Izraeli, Indii, Kongu, Namibii, Palestině, Rusku a mnoha dalších zemích, verdikt bude zcela jiný:

Jsme kolonizátoři, imperialisté, fašisté, vykořisťovatelé, pokrytci, nacisté, otrokáři, váleční zločinci a masoví vrazi. Není proto divu, že my Němci, jako jeden z předních vývozců zbraní, ze sebe děláme v zahraniční politice hlupáky, když morálně káráme režimy, které porušují lidská práva a jejichž poměry v mnoha oblastech lze přičíst i nám, zejména když pokračuje vykořisťování třetího světa. Takže nám rozhodně nikdo nic nezávidí.

Musíme být upřímní: Chceme si jen zachránit kůži? Nebo chceme skutečně vytvořit stabilní a příkladnou společnost? Protože pokud jde jen o to první, je řešení zcela pragmatické: vyzbrojit se, co to dá, a udržet naše politické nepřátele na uzdě prostřednictvím vojenského odstrašení. Hagen Rether správně kritizoval skutečnost, že politické heslo „obrana demokracie“ je již začátkem konce. Demokracii můžeme pouze žít a doufat, že se projeví, konstatuje Rether, ale čistě v její obraně už veškerá politika selhala, zvláště když se lidé už neostýchají propadnout zcela iracionální, emocionální rétorice schématu přítel-nepřítel slavného nacistického ústavního právníka Carla Schmitta, což je, jak poznamenává Sebastian Haffner, válečná rétorika, ergo „kolaps politiky“.

„Nemohli jsme si pomoci!“ - Skutečně?

Odpůrci však již dlouho nepřicházejí jen zvenčí, ale jsou nyní opět v parlamentech a vládách. Jak je to možné?

Možná proto, že kromě liberálních a neocenitelných výhod, jako je svoboda projevu a právní stát, nebylo politicky možné nabídnout nic jiného než morální vymezení. Vlastní spravedlnost se vytvářela negací, nebo jak říká filozof Alain Badiou:

Žijeme v rozporu, v brutálním stavu, který je v nejvyšší míře nerovný [...] je nám předkládán jako ideál. Aby ospravedlnili svůj vlastní konzervatismus, nemohou stoupenci zavedeného řádu tento stav skutečně označit za „ideální“ nebo „úžasný“. Místo toho se rozhodli všechny ostatní stavy jednoduše označit za „hrozné“.

Vzhledem k posunu doprava by nám mělo být jasné, že tato „hrozná“ situace se může stát opět naší a Putin nebo Si Ťin-pching nás k tomu ani nemusí napadnout. Slavný citát Maxe Horkheimera: „Ale když nechcete mluvit o kapitalismu, měli byste mlčet i o fašismu“ se dnes zdá být studenou kávou a často bývá odmítán jako únavný, typický marxistický radikalismus frankfurtské školy.

Toto nebezpečí však viděl na obzoru i jeden z nejuznávanějších a neideologičtějších publicistů, již zmíněný Sebastian Haffner. V reakci na knihu Herberta Marcuseho a Otto Bauera *Fašismus a kapitalismus* objasňuje, proč se liberální kapitalismus může velmi rychle změnit v „vládu tupení“:

Velmi jednoduše: kapitalismus může být liberální, dokud ho lze ospravedlnit rozumem, a musí se stát fašistickým, když tomu tak už není. Dokud existují pádné důvody, nemusí vládnout obušky; když už argumenty nejsou, musí se použít obušky. A v jakém okamžiku přestává být soukromý kapitalismus ospravedlnitelný racionálními důvody? Přesně v okamžiku, kdy je konkurence nahrazena monopolem. [...] [T]ěchto skutečných center moci [...], která jsou mnohem mocnější než jakákoli federální vláda, nikomu se nezodpovídají, nikým nejsou kontrolována, aby byla soukromou záležitostí anonymních náhodných vlastníků a zůstala jí navždy, to nedává smysl. Nelze to ospravedlnit žádným racionálním argumentem, nanejvýš to lze odbýt lží. A lži potřebují násilí, aby umlčely pravdu.

V době, kdy si lidé jako Elon Musk, Jeff Bezos a Mark Zuckerberg chtějí rozdělit digitální svět i mimo něj, kdy média z velké části vlastní několik bohatých rodin, kdy se prohlubují rozdíly mezi bohatými a chudými a kdy desetiletí politicky prosazovaného neoliberalismu vytvořila situaci, kterou sociolog Colin Crouch nazývá postdemocracií, to všechno zní poměrně povědomě, že?

Postdemocracie: Podle Crouche stav, kdy demokratické volby probíhají podle pravidel, ale voliči mají pocit - a to je také pravda - že vlastně nemají možnost rozhodovat nebo měnit převládající struktury. Nezáleží na tom, koho volí: Je jedno, zda volí SPD, CDU, Zelené v Německu, republikány nebo demokraty v USA - ekonomický systém a vlastnické struktury jsou nedotknutelné (10 % nejbohatších v Německu vlastní 60 % celkového bohatství Německa). Místo toho: Zatímco „skutečná politika se dělá za zavřenými dveřmi“, v médiích se hraje depolitizující divadlo kolem rezignací a skandálů politiků.

Ale to je neoliberalismus: stát je „neschopný“, zatímco „korporace“ jsou „vždy efektivní“, a proto by volené vlády měly mít co nejmenší vliv na ekonomiku a „poskytnout soukromým společnostem veškerou myslitelnou svobodu [...]“ pro prosperující ekonomiku - až na to, že téměř žádný z těchto příjmů se nedostane k lidem, ale skončí jako zisk u podnikatelů a akcionářů. Roger Willemsen to vystihl, když prohlásil, že žijeme v době, kdy se má za to, že „svůj blahobyť můžeme odvozovat pouze od indexu DAX“.

Tento antidemokratický dogmatismus však nevede k vládě bludařů v klasickém slova smyslu. Buržoazní elity a společnosti se staly chytřejšími. Zatímco na počátku 20. století se lidé shromáždili za něčím, jako byl fašistický nacistický režim, aby udrželi demokratické kouzlo lůzy na uzdě a poslali ji na smrt ve vlastním zájmu, dnes se tak děje pod rouškou ekonomického rozumu. Údery tohoto šílenství jsou zasazovány zadními vrátky.

V Německu bude do roku 2035 chybět 85 000 učitelů; chybí 443 000 míst v mateřských školách; každý třetí student je akutně ohrožen chudobou; každé páté dítě již nyní žije v chudobě, zatímco majetek není téměř vůbec zdaněn; tisk a politici odjakživa pronásledují příjemce sociálních dávek a podle nejnovějšího návrhu zákona mohou být brzy připraveni o živobytí stoprocentními sankcemi, pokud nebudou chtít přijmout povinnou a špatně placenou - nutno říci - špinavou práci; při každé příznivé příležitosti tytéž veřejné orgány polemizují s muslimskými spoluobčany a konstruuji je jako nepřítel, který odvádí pozornost; Uprchlíci a dělníci, stejně jako nezaměstnaní, jsou stavěni proti sobě v sektoru nízkých mezd; systém sociálních dávek, který záměrně podněcuje obavy ze sociálního úpadku a konkurence, stlačuje rodinné rozpočty středních a nižších vrstev na téměř stejně nízkou úroveň; privatizovaný sektor péče se postupně hroutí kvůli nedostatku personálu; univerzity - zejména humanitní a pedagogické fakulty - musí kvůli snižování finančních prostředků omezovat výuku, pracovní místa a výukové programy atd. Nemluvě o dalším odkládání nezbytných radikálních opatření na ochranu klimatu a někdy až ostudným právním a policejním zacházení s těmi, kdo se jich dožadují.

Lze takové skutečnosti vytvořené na Západě ještě ospravedlnit rozumem, nebo jsou opravdu dlouhodobě příliš zjevně bezohledné na to, aby udržely demokracii při životě? To vše vytvořeno lobbingem, kariéristickým oportunismem a korupcí, jen aby stát podle přísného neoliberálního dogmatu zbavil finanční moci změny tím, že se podřídí dluhové brzdě.

Haffner má přinejmenším pravdu v tom, že v takových systémech se postupuje proti určitým skupinám: "Nejprve proti intelektuálům, kteří jsou schopni rozpoznat a odhalit fakta. Pak proti pracujícím, kteří jediní by byli schopni to změnit".

Nakonec zůstáváme jen my

V žádném případě tím nechci omlouvat voliče pravicově populistických a extremistických stran. Každý, kdo volí fašisty - kteří by paradoxně tento systém ještě více radikalizovali - by se měl stydět bez ohledu na okolnosti, vždyť i mnozí Němci volili NSDAP z podobně pochopitelných důvodů frustrace a házeli tak ostatním klacky pod nohy. Máme se k nim také chovat jako k nedospělým, ztraceným, duševně zmateným dětem, které prostě nevěděly, koho v tomto zpackaném systému volit?

Nakonec je však důležité jasně identifikovat propast liberální či nyní neoliberální absence alternativ, a to především proto, že žádná taková neexistuje. Nejsme v pasti nevyhnutelné teleologie. To vše vzniklo politicky a lze to stejně snadno změnit.

Měli bychom si však dávat pozor, abychom nepropadli pohodlnému a sebelítostivému sloganu štamgastů ve stylu "Ti nahoře si z nás jen dělají legraci", jak správně poznamenal Hagen Rether. Protože bez bolestné sebereflexe - co děláme každý den, do jaké míry z tohoto systému těžíme, bez jakých privilegií, jako je několik levných dovolených ročně, žádné omezení rychlosti nebo levné maso, se nechceme obejít - a bez patřičných opatření je to infantilní fňukání. Koneckonců navzdory všemu, co lze kapitalismu vytknout, trh reaguje na to, co chceme a co kupujeme, jak uznal i převážně systémově kritický teoretik Mark Fisher. Bez nás by tento systém v této podobě neexistoval. V tomto ohledu je skutečně demokratický.

Filosof Omri Boehm jasnozřivě napsal, že liberalismus je vždy chápán pouze jako prostředek ke svobodě, ale nikdo nevěří, že má v liberální demokracii povinnosti.

My je však máme. A naštěstí si je v poslední době uvědomujeme díky demonstracím proti pravici, což by nás mělo naplňovat optimismem: Německé obyvatelstvo ukazuje, že demokracie a lidská práva pro ně nejsou jen prázdné fráze.

Přesto to nestačí. Dokud budeme tolerovat a schvalovat, že liberální politika si za ziskem voličů nechá na obálku časopisu Der Spiegel tisknout pravicově populistická hesla jako "Musíme konečně ve velkém deportovat", včetně tváře sociálnědemokratické kancléřky, a bude přijímat deportační zákony, místo aby požadovala práci na skutečných ekonomických příčinách a konečně zrušila dluhovou brzdu, která brání jakémukoli pokroku a krizi prohlubuje - stejně jako v roce 1929 -, bude tato spirála sestupu pokračovat.

Abychom tento text důstojně uzavřeli s autorem, který jej tak charakterizoval, poslední slovo patří Sebastianu Haffnerovi, který výstižně formuluje kardinální hřích, jehož se liberálové, stejně jako občané, nesmí dopustit, nemá-li být příští esejistický úkol v této soutěži podobná nebo ještě znepokojivější otázka:

[...] Liberalismus je vždy v nebezpečí, že bude rozpolcen mezi dvěma frontami. Liberál je proti fašistickému popírání stávajících společenských poměrů, ale je také proti revoluční změně. Chce, aby společnost zůstala vždy otevřená pokojným změnám, a tajně miluje dlouhá období nerozhodnosti - což je v době krize nebezpečná slabost. [...] Největší chybou, které by se dnes liberálové mohli dopustit, by bylo krmit malomyslnou [fašistickou] bestii jejími bezmocnými levicovými nepřáteli. [...] I kdyby to mělo být jen v zájmu zachování liberalismu a udržení otevřené budoucnosti společnosti, heslem každého liberála dnes a prozatím musí být: Vždycky je to pro liberála a liberálku důležité: Mír s novou levicí, boj proti fašismu!

Patrick Kittler